

ЕПИСКОП ТЕМИШВАРСКИ ДР ГЕОРГИЈЕ ЛЕТИЋ (1904–1935) И ЊЕГОВ ДОПРИНОС СРПСКОЈ КУЛТУРИ У РУМУНИЈИ

Епископ темишварски др Георгије Летић (*1872†1935) спада у ред најистакнутијих архијереја наше помесне Српске Православне Цркве свог времена. Он је обележио своју епоху као угледни јерарх, књижевник и добар и свестрани организатор црквеног живота и просвете и културе у епархијама које су му биле поверене на сталну или привремену управу. Епископ др Георгије Летић је управљао темишварском епархијом од 1904–1931 као епархијски архијереј, а од 1931–1935 као администратор. Промена државног уређења (Аустоугарска монархија, Краљевина Румунија–Краљевина СХС) на подручју Баната (касније подељеном на југословенски и румунски део) – територији српске православне епархије темишварске, тешко и нередовно стање за време Првог светског рата, оставило је болан траг, као и последице у животу Српске цркве у Румунији. Епископ др Георгије је као свестрани организатор, сходно тадашњим (не)приликама, успео да организује функционисање епархијског живота и удари нове темеље за будућа поколења.

Кључне речи: Епископ др Георгије Летић, Епархија темишварска, Румунија, епархијски живот, култура.

Увод

Написати биографију неког црквеног великодостојника увек представља изазов, што је племенита и одговорна дужност, али често пута и незахвална. Блаженоупокојени Епископ шумадијски др Сава (Вуковић) у предговору своје капиталне књиге *Српски јерарси од деветог до двадесетог века* напомиње: „О српским јерарсима писано је много. Редак је наш историчар који није писао о српским епископима, архиепископима, митрополитима и патријарсима. Међутим, сви су ти подаци и биографије расуте по разним

¹ justinegzarh@yahoo.com

² Рад је резултат истраживања на пројекту: *Истраживање културе и историје Срба у Румунији*, у организацији Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији.

часописима и шематизмима до којих је данас тешко доћи... Проучавајући њихов живот може се закључити да су архијереји рода нашега били свесни времена и своје велике одговорности пред историјом нашега народа и његове Цркве” (Вуковић, 1996: 5).

Историја Срба у Карловачкој митрополији (1708–1920) обухвата и животописе неколико десетина српских архијереја од којих до данас само мали број њих има написане детаљније биографије. Последњих година тај недостатак је значајније допуњен. Захваљујући прегалаштву многих истраживача и аутора о многим архијерејима су приређене разне научне конференције, симпозиони, предавања и публиковане књиге, споменице и радови који се баве различитим сегментима њиховог архијерејског деловања, док неки и даље „чекају” оне писце који ће бити вољни да се баве њиховим животописима.

Блаженоупокојени др Георгије Летић, Епископ темишварски (1904–1931) и банатски и администратор темишварски (1931–1935) спада у ред најзначајнијих архијереја Карловачке митрополије XX века. Сходно разним (не)приликама у првој и бурној половини XX века, као српски православни епископ темишварски чија се пространа епархија налазила на територији са више државних уређења [Аустоугарска монархија (затим делови Краљевине Румуније и Краљевине СХС (Југославије) и део Мађарске], у којој се предано посветио архијерејском раду и црквено-школским и народним пословима чиме је дао вишеструки допринос очувању и развоју српског културног идентитета.

У састављању овог рада коришћена је претежно грађа из Архива Српске православне епархије темишварске, архива манастира Бездина, као и сва расположива литература (из неколико књига, зборника, лексикона и часописа). Архивска грађа за период управе Епископа Георгија темишварског епархијом је обимна и различитог садржаја. У архивским кутијама се налазе многи акти (са назнаком Епископ (Дијецезан) темишварски, Конзисторија, Школски одбор) и у њима: дописи, одговори, извештаји о стању у манастирима, протопрезвитератима, парохијама, школама; кореспонденција са државним властима, различитим установама, пописи, бракоразводне парнице, рачунски акти и остало.

Од велике помоћи при истраживању лика и дела епископа др Георгија Летића нам је послужио и његов лични *Дневник* који је са прекидима водио од 1901. до 1923. године. Рукопис овог дневника је својевремено преписао владин протођакон Георгије Малошевић. Текст је у новије време прекуцао Епископ будимски Лукијан (Пантелић), а штампан је са додатним појашњењима у издању манастира Гргетега 2019. године.

Животопис Епископа Георгија

Рођен је као Ђорђе, 19. априла/1. маја 1872. године у Старом Бечеју од оца Милоша, учитеља, и мајке Милеве (р. Војновић). Завршио је основну школу у Бачком Градишту, гимназију у Новом Саду, богословске науке у Сремским Карловцима и Черновцима (данас Украјина), где је и промовисан за доктора теологије 1897. године.

Замонашен је 4. априла 1895. године у манастиру Беочину. На Цвети исте године је рукоположен за јерођакона. На Митровдан 1897. је постао архиђакон, а 20. марта 1898. рукоположен је у чин презвитера. За протосинђела је произведен на Божић 1899, а за придворног архимандрита 7. маја 1901. године. До избора за епископа био је редовни професор у Карловачкој богословији, извесно време настојатељ манастира Беочина и члан разних комисија.

За епископа темишварског је изабран 27. новембра 1903. године, а посвећен 27. марта 1904. у Карловачкој саборној цркви. Устоличен је у Темишварској саборној цркви 10. маја исте године. Из Темишвара се у лето 1919. године преселио у Велику Кикинду одакле је управљао и делом своје епархије у Румунији. После завршетка Првог светског рата, 1918. постаје и чувар патријаршијског престола у Сремским Карловцима. У исто време је био и администратор урпажњених епархија Горњокарловачке и Бачке. Од 1. јануара 1931. је администрирао Вршачком епархијом, када је 29. децембра део Темишварске и део Вршачке епархије у Југословенском делу Баната спојен у једну новоосновану Епархију банатску чије ће седиште бити у Вршцу. Они делови Темишварске и Вршачке епархије, који се налазе у румунском делу Баната, сједињени су у једну Епархију темишварску са седиштем у Темишвару. Те године је епископ Георгије изабран за епископа банатског, уједно оставши и администратор епархије темишварске. Упокојио се у Београду 8. новембра 1935. године. Сахрањен је у крипти Саборног храма у Вршцу (Вуковић, 1985: 78–89; Вуковић, 1996: 120–122; Јашин, 2020а: 250–259; Качарић 2013: 9–11).

Архипастирски рад

На основу одредби црквеног права и Устава СПЦ „Епархијски Архијереј је духовни поглавар своје епархије, или по западној терминологији дијецезе. Он је главни представник и руководилац свега црквенодуховног живота и црквеног поретка у епархији (чл. 13 став 2 УСПЦ). У својој епархији он има пуну јерархијску власт у пословима вере, морала, свештенодејствовања и архипастирског старања, и уз сарадњу свештенства и народа управља и свестрано руководи целокупним унутрашњим и спољашњим, верским и црквеним животом у епархији (чл. 102, 103 УСПЦ)” (Цисарж, 1970: 118–119).

Епископ др Георгије (Летић) убрзо после устоличења и ступања на дужност епископа темишварског, показује своју архипастирску ревност. На Петровдан упућује своју прву (приступну) архијерејску посланицу, у којој се прво обраћа свом свештенству:

„...Ходите амо уз мене сви Ви, Духом Господњим помазани свештеници, братијо моја у Христу, који сте позвани да као будни стражари очи моје замењујете! Смилујте се на бедни народ, који је толико напуштан, а над којим се толике опасности витлају! Бог је Вас за народ везао, и од тих веза не може Вас нико разрешити. Учите народ у свакој прилици, и дижите га и умно и привредно! Без тих увета слабо ћете данас моћи и веру ширити. Учите народ делима својим, и водите га увек предњачећи! Ви сте светлост свету. Не гасите те светлости, него је пустите да из живота Вашег просијава, па да људи видећи добра дела Ваша, прославе Оца на небу!

Будите народу пастири добри, који ће народ не само хранити, него и бранити и за њега страдати! Обуците се у ревност великога апостола Павла, похвале васељенске, и уселите у себе огњени дух Петра, станца у вери. Идите за изгубљеном овцом, и не мирујте, док је не нађете. Требите губу назаренску! Прионите уз „побожне” и вежите их за себе! Будите све сваком, и пазите да не обљутавите! Али стрпљење не губите никад, и не сеците одмах мачем! Бацајте мрежу и по сто пута, и лов неће изостати! Будите поред свега смерни и љубазни, те се не хвалите ничим, осим немоћима својим, а мале не презирите, да Вас Господ зато на суду не презре! Подносите жртве мушки, јер је то најлепши украс за ученике распетог Христа! Не одавајте се уживању, јер Ви нисте од овога света! Не тежите ни за благом, јер се двојици господара не може служити! Никада не заборављајте да је баш сиротиња апостола горди свет победила! Растите у сваком добру, и не дајте дану да прође да нисте напредовали!”

Учитељима поручује:

„...Ходите овамо и Ви просветитељи и учитељи народни! Без Вас је народ слеп код очију. Пазите на вредност поверенога Вам малог стада, и чувајте нам узданицу к`о очи у глави! Савијајте и везујте те младе шибљике за Цркву и веру, и ударајте тако најснажнији темељ народноме васпитању! Без вере не можете зидати, него само рушити, а са вером зида с Вама Бог. Ако пак Господ не зида, бадава ће се мучити зидари. Улазите са свештенством у народ, и тражите у њему помагаче себи! Мислите и радите увек за добро народа, оснивајте разна просветна и привредна друштва, и приређујте корисна предавања и читања! Будите учитељи не само деце, него и народа!”

Деци се обраћа речима:

„...Потеците амо и Ви, децо наша, на којој почивају наде и будућност наша! Растите и крепите се у добру! Слушајте родитеље своје, да дуго поживите на земљи, и благословени будете на небу! Са вољом у школу идите! У Цркви најрадије пребивајте! Чувајте се од лудих игара и забава, које шкоде здрављу! Будите учтиви и скромни!”

На крају каже:

„...Ходите амо сви, Драги моји! И не оклевајте! Наоружајте се непобедљивим оружјем мира које Вам Црква пружа, и збијте се у живи бедем, о који се руши свака сила непријатељска! Поверите се тако у љубави и поверењу бризи мојој, без страха и зазора!

А ја смирени архипастир Ваш заклињем се живим и свезнајућим Господом и Богом и Оцем сваке истине, да ћу Вам бити не само учитељ, него и узор, пријатељ и саветник верни, истински бранитељ и хранитељ, да се ни једна овца из нашег стада кривицом мојом не изгуби.”³

Банат и Темишвар као главни град ове области, од свога оснивања је једна мултиетничка, мултикултурална и мултирелигијска средина у којој на чудесан начин, складно живе припадници многих народа. Срби у темишварској епархији су заједно живели са Румунима, Мађарима и Немцима, Јеврејима, Бугарима, Украјинцима...а нови епископ је са свима њима успоставио добре односе. Приликом својих канонских посета парохијама, посећивао је и храмове других верских заједница, а на поздравне говоре одговарао је на њиховом матерњем језику.

Као одличан богослов, епископ Георгије је знао да је богослужење жила куцавица православља. Волео је богослужења и служио је и по педесет архијерејских литургија за годину дана, што је у то време била реткост. Исто тако је једини од тадашњих архијереја који је служио часове. Он је врло рано осетио потребу да се наша богослужења служе на разумљивом, народном језику. У то време су два млада професора старе Карловачке богословије, свештеник др Лазар Мирковић и јерођакон др Иринеј (Ћирић), почели свој рад на превођењу богослужбених текстова са грчког на српски језик. По Његовом благослову су 7/20 септембра 1919. у Саборном карловачком храму „на Великом вечерњу први пут читане паримије на српском језику. Тако продире помало мисао да се уведе српски језик у богослужење. Увешће се и читање пролога и класичних беседа, молитава и псалама.”⁴ У дневнику под датумом 27. август 1922. године пише: „Данас на литургији у Великој Кикинди уочи Велике Госпојине читао сам молитве причесницима после причешћа на српском језику. Утисак беше велик.”⁵ Следеће године, на Велики четвртак, епископ др Георгије је у Саборном кикиндском храму читао једно страсно еванђеље на српском језику.

По завршетку Првог светског рата, сиромашна српска деца и сирочићи су распоређивани по војвођанским домовима. Епископ Георгије их је често посећивао и водио бригу о њима. О томе је такође писао у свом дневнику.

³ Приступна посланица Епископа Георгија на Петровдан; АСПЕТ за 1904. годину.

⁴ *Дневник-др Георгије (Летић), епископ темишварски (1904–1931) и банатски (1931–1935), манастир Гргетег, 2019, 65.*

⁵ Исто, 27. август, 1922.

Епископ је будним оком гледао на све изазове у друштву и покушавао да искорени све оно што је било противно духовном напредку своје пастве. У том смислу је више пута писао упутства парохијском свештенству, међу којима напомињемо само неке: *Напомене свештенству у борби против алкохолизма*,⁶ *О неговању црквене свести и јачању верскога духа у Светој Четрдесетници*,⁷ *Позив на посао око народног просвећења*,⁸ *О Општем попису народа*,⁹ *Упутство свештенству за време опасне заразе*,¹⁰ *Окружница о пастирским посетама*...¹¹

За Србе из темишварске епархије је увидео да је од посебног значаја не само очување православне вероисповести, него и свог националног идентитета. Народни обичаји, усмено предање и историја свога народа, је према његовом мишљењу требало да отргне Србе од заборава. Већ 1907. године је увидео потребу да се о већим црквеним светковинама окупљеном народу предоче ове вредности. Према томе, свака би храмовна слава била организована још на свештеничком збору. Протопрезвитери су били дужни да одреде свештенике који ће увеличати ове светковине, а месном парохију је стављено у дужност да споразумно са учитељем и црквеном општином брину не само за лепо појање у цркви и примеран ред у и око цркве, него да уведе лепе обичаје као певање уз гусле вештих гуслара, народне игре и јуначке вежбе и утакмице, а увече беседе са певањем и декламовањем одабраних, нарочито народних песама, са представом особито из народне повеснице, српским играма итд.¹²

Од великог значаја су били и протопрезвитератски зборови на којима су разматране значајне теме из свештено-пастирске праксе. Обично је епископ Летић за ове зборовне расписивао тематику. Тако су 1909. године разматране две теме: *Предлог за уређење парохијских књижница* и *Предлог за инструкцију парохијском свештенству око приређивања алфаветских течајева и вечерњих школа*. На крају ових зборовна, констатовао је да подручно свештенство будним оком гледа на све изазове свога времена. Заслуга епископа Летића је та, што је поставио значајну основу заједничког рада свештенства за јединство и једнообразност црквеног и верског поретка темишварске епархије. Такође, ова иницијатива, дала је општу и потпунију слику духовног и културног стања српског народа на почетку двадесетог

⁶ АСПЕТ, Е бр. 8/1910.

⁷ АСПЕТ, Е бр. 143/1910.

⁸ АСПЕТ, Е бр. 394/ 1910.

⁹ АСПЕТ, К бр. 1295/ 1910.

¹⁰ АСПЕТ, К бр. 1015/1910.

¹¹ АСПЕТ, Ад. Бр. 661/ 497/ 1912.

¹² *Рад Епархијске Управе темишварске од 1906–1908. године*, Велика Кикинда, 1909, 123–125.

столећа, што је Епископу омогућило да доноси даље одлуке кристализоване на реалној основи искуства и образложене јединством уверења свега свештенства.¹³

Књижевни рад

Епископ Георгије је почео да се бави књижевним радом још као студент Богословског факултета у Черновцима. Својим књижевним радом, који је одавао солидну богословску спрему, подигао је, заједно са осталим професорима, ниво старе Карловачке богословије која спада у ред најзначајнијих богословских училишта код Срба.¹⁴

Избором Георгија Бранковића за патријарха српског 1890. године, настале су позитивне промене и унапређење рада ове школе. У духу новог Статута Карловачке богословије који је уведен одлуком Архијерејског Синода 1897/98. дошло је и до персоналних промена професорског кадра. За редовног професора је између осталих постављен и протођакон др Георгије Летић,¹⁵ који је предавао црквено право, катихетику и педагогику. Он је још као студент писао и преводио чланке, приказе и студије из области богословља. Године 1900. издаје (прво као манускрипт), а 1902. излази као књига *Катихизис православне хришћанске цркве за ученике III и VI разреда*.¹⁶ Књига је доживела више потоњих издања,¹⁷ а преведена је и штампана и на мађарском¹⁸ и словачком језику¹⁹ (Бугарски и Милин, 2016: 49–50).

Поред великог броја његових проповеди (изговорених у црквама до 150 годишње), као и говора приликом разних догађаја, што је и „много тога записано и објављено, али од свега што је из његова пера изашло можда је најзначајнија збирка архијерејских посланица, коју је помно неговао и редовно допуњавао. Своју прву, приступну архијерејску посланицу у Епархији темишварској је упу-

¹³ *Рад Епархијске Управе темишварске од 1909–1912. године*, Велика Кикинда, 1912, 129.

¹⁴ Богословија у Сремским Карловцима је основана 1794. године. Прве школе у Карловцима су оснивали Руси Максим Суворов и Еменуил Козачински. У времену између 1749–1768. осниване су Покрово-Богородичине школе, које су нарочито имале утицаја у време митрополита Павла Ненадовића. Оснивању Богословије, предходило је оснивање Прве српске гимназије у Карловцима 1792. године.

¹⁵ *Извештај Карловачке богословије за школску 1897/98 годину*, 51.

¹⁶ *Српска библиографија, Књиге 1868–1944*, том 9, Кна-Л, ур. Славица Глишић и други, Београд: Народна библиотека СР Србије, 1989, 349.

¹⁷ Потоња издања: Сремски Карловци 1903, 1909, 1911, 1912, 1918, 1920, 1924, 1927, 1930, 1933; Темишвар 1904, 1906.

¹⁸ Gör. kel. katekizmus, Hódmezővásárhely, 1911.

¹⁹ Katekizem..., Sr. Karlovci, 1930.

тио о Петровдану 1904, и од тада је редовно сваке године слао пастви *Божјиње посланице* које су биле тематске, неке су носиле и наслове по својим основним темама. Његове посланице су привлачне, јасно састављене, сликовито изражене, занимљиве што задиру у савременост, што се носе са тешкоћама које притискују вернике, што не остављају места разочарењу, безнађу, очају, него су стално уперене ка небу и позивају ка решењу, ка растерећењу, ка излазу из опхрваности, ка Христу. Много је његових званичних текстова, текућих и посебних, посебних штампано у периодичној публикацији *Окружнице и саопштења Конзисторије и Епископа парохијским звањима у Епархији темишварској*. Његова удела несумњиво има и у томовима *Рад Епархијске управе темишварске*”²⁰ (Бугарски, 2007: 58–68; Бугарски и Милин, 2016: 49–50). Епархија темишварска је од 1921. године издавала и *Гласник. Црквени, школски и друштвени лист*.²¹

По васпостављању Српске патријаршије 1919. године увидело се да за целу Патријаршију треба да важи један Устав. Нацрт Устава је израдила комисија у којој су од стране Светог архијерејског Сабора учествовали митрополит црногорско-приморски Гаврило, епископ темишварски др Георгије и епископ битољски Јосиф. Већ у првим данима васпостављене Патријаршије епископ темишварски др Георгије (Летић) је био изабран за члана Средишњег архијерејског Сабора уједињене Српске православне Цркве. Израда свих важнијих одлука била је поверена њему. Између осталих израдио је нацрт *Споразума између патријаршије цариградске и Уједињене Автокефалне Цркве Српске у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца* за регулисање међусобних односа, *Одлуку о успостављању Патријаршије*, редиговао је *Уредбу о избору Патријарха* заједно са викарним епископом Иларионом (Зеремским), предлог о *Зборнику* (кодексу званичних прописа о каталогу архијереја, квалификованих монаха, одликованих и о летопису), програм за испите учитеља и кандидата за примање свештеничког чина у Румунији.

„Од његових најважнијих заслуга на књижевном пољу истичемо реформу и организацију религиозне наставе у школама Карловачке митрополије, његову сарадњу на обрађивању и изградњи канонског права (црквеног законодавства), изучавање скоро свих важнијих катихетских питања, многобројне расправе и чланке који су објављени у стручним часописима, а нарочито у *Богословском гласнику* и *Српском сиону*” (Вуковић, 1985: 86–87).

²⁰ У раздобљу од 1906–1912 објављена су четири тома архивских докумената: *Рад Епархијске управе темишварске од 1872–1905*, прва књига; *Рад Епархијске управе темишварске од 1872–1905*, друга књига; *Рад Епархијске управе темишварске од 1905–1908* и *Рад Епархијске управе темишварске од 1909–1912*. Ове књиге садрже текстове записника са заседања епархијских скупштина и извештаје о раду епархијских органа.

²¹ Први број је изашао 1. децембра 1921. године. У току свог постојања, услед разних околности и (не)прилика, мењао је концепцију, наслове, садржај публикованих вести у њему, број страна као и динамику излажења (излазио је једанпут, двапут, трипут месечно, после више месеци, једном годишње). Излазио је у Темишвару (1921–1932; 1934–1940; 1946). Последњи број (1/1946) је изашао у августу 1946. године.

Рад на унапређењу школства и просвете

Љубав према школи и школској омладини Епископ Георгије је наследио од свог оца Милоша који је био српски православни вероисповедни учитељ, те је прво док је био професор богословије, а затим и у свом архипастирском раду посебну пажњу посветио црквеношколским и народним пословима своје епархије.

Већ на првој седници епархијске конзисторије у Темишвару 7. јуна 1904. године, Епископ је изјавио „*да је вољан у сврху оснивања једнога конвикта, у који би била примљена деца од 1. разреда средњих завода, уступити сав приход од свог Катихизиса – у износу од 3000 круна.*”²² Исте године је Епархијска конзисторија, на његов предлог, основала просветни школски фонд за помагање сиромашних црквених општина како би исте могле издржавати школе и учитеље.

„Вероисповедне школе су биле једне од главних институција и извор народног просвећења, те је ступање на снагу 27 законског члана 1907. године изазвало пометњу у народу. Епископ Летић је са сумњом гледао на развој и исход догађаја за српско вероисповедно школство у Епархији темишварској. Поред свега тога похвалио је повећање учитељских плата, јер тако обезбеђено учитељство латиће се са све већим маром свога посла.”²³ Његова брига се није задржала само на вероисповедним школама. Било је доста српских ђака који су похађали и друге школске установе (несрпски и неправославни заводи),²⁴ те је он од грађанских власти тражио дозволу да се и у овим установама дозволи присуство српских катихета, који би кандидате Србе подучавали њиховој вери.²⁵ У ту сврху је у више наврата од катихета тражио да тачно воде разредне књиге и да има увида у духовно и интелектуално напредовање ових ђака.²⁶ Да би додатно помогао интелектуално назидана српских ђака, епископ Летић је о свом трошку основао Стипендијски фонд од 400 круна годишње, из којег су се фонда издржавали питомци интерната учитељске школе из Сомбора²⁷ (Јашин, 2020а: 257–258).

²² *Српски Сион*, Сремски Карловци, 1904, 507.

²³ *Рад Епархијске Управе темишварске од 1909–1912. године*, Велика Кикинда, 1912, 6.

²⁴ На првом месту реч је о гимназијама у Перјамошу, Липови и Жомбољу, где су катихете долазили из оближњих места: Српске Црње, Великог Семпетра и Арада. У овим школама епископ Летић је прописао употребу књига: *Мали зборник молитава* од Васе Витојевића (АСПЕТ, К. бр. 603/1908) и *О Палестини и старима Јеврејима* од Васе Миросављевића (АСПЕТ, К. бр. 941/1908).

²⁵ АСПЕТ, К. бр. 584/397 из 1904.

²⁶ АСПЕТ, К. бр. 47/1909; К. бр. 857/613 из 1909.

²⁷ *Рад Епархијске Управе темишварске од 1909–1912. године*, Велика Кикинда, 1912, 294; Фонд Епископа Георгија за издржавање свештеничког и учитељског подмадка 1905. године је износио 2.506 круна, а 1908. године 7.858 круна. (*Рад Епархијске Управе темишварске од*

За средњошколце су његовим залагањем отворени интернати у Великој Кикинди и Темишвару, посебно мушки и посебно женски. „Он је потпомагао сироте и добре ученике. Старао се и за разна хумана и просветна удружења, нарочито за *Привредник* и његове питомце... како би српска средњошколска омладина не само лакше и боље у наукама напредовала, него да што боље пригрли и очува матерњи језик и српску народну свест.”²⁸

После завршетка Првог светског рата, мировним уговорима у Версају (1919) и Тријанону (1920), дефинисане су границе нове државе према Румунији и Мађарској. Према овим уговорима, територија Баната је подељена између Краљевства СХС, Румуније и Мађарске. Касније су током 1923. и 1924. учињене још неке мање корекције граница које су остале и до данас. На смањивање броја Срба у Мађарској и Румунији утицаја је имало и оптирање дела становништва у Југославију (Гаћеша, 1994: 107–118). Овим процесима је дошло и до осетног пада броја српског свештенства, монаштва и учитеља. У тим поратним и тешким годинама је било потребно радити и на занављању и образовању овог кадра. Према тадашњој статистици у Румунији су остале 54 српске православне црквене општине и 5 манастира, а свега 41 свештеник: 21 мирски и 20 јеромонаха (Костић, 1925: 31–33).

Епископ Георгије је у договору са својим сарадницима и управом манастира Бездина одлучио да при том манастиру отвори Монашки течај. После одобрења државних власти, свечано отварање течаја је обављено у манастиру Бездину 18. октобра 1922. године са 19 полазника. Течај је радио две године, и из њега је изашло 15 младих монаха који су убрзо упућени на свештеничку службу, углавном по удаљеним парохијама, са лошим саобраћајним везама, а неки су били и учитељи у српским вероисповедним школама. Монаштву је пало у дужност да у време међуратних тешкоћа буде духовни вођа у многим парохијама, и то не ретко у двојаком својству: као свештеници и као учитељи (Бугарски и Степанов, 1999:159–168; Јашин, 2020б:162–166).

Око 170 српских ђака се од 1921. до 1931. школовало и припремало за полагање испита по систему ванредне наставе за ниже гимназије у разним градовима Румуније и Југославије у приватној школи кетфељског проте Милана Николића која је носила назив *Четвороразредна српска нижа приватна гимназија Милана Николића у Кетфељу* (Степанов, 2003, 49–85).

Своје сећање на епископа др Георгија и осврт на његов плодан архипастирски рад у темишварској епархији је дала је у свом опроштају учитељица Ангелина Росић, која је и сама била његов питамац: „Стожер целокупног живота у овим крајевима представљају искључиво Црква и школа и Његово Високопреосвештенство свестан њихове моћи на том пољу, поклонио је све

1906–1908. године), Велика Кикинда, 1909, 206.

²⁸ Говор проте Душана Гајића на парасатосу блаженопокојног епископа Георгија Летића у Тем.- Фабричкој цркви дана 4/17 новембра 1935; у: ГЦШИДЧ, Темишвар, 1935, 133.

своје старање о чувању и унапређењу истих. У времену после рата многе наше цркве и школе биле су вођене од нестручних лица. Схватајући колико је њихово незнање ишло на уштрб нашем верском и националном животу, Његово Вископреосвештенство очински прима свако Српче, које изрази жељу за даљим школовањем, и увршћује га у ред питомаца своје Епархије. Тиме је дата воља и полет многој српској деци за свети позив свештеничког и учитељског рада. Убрзо је створен један леп број питомаца Епархије Његовог Вископреосвештенства, који су Његовом помоћи могли оспособити себе за просветитеља и духовне вође српског народа. Дубоко надахнут љубављу за све што је лепо и племенито, радовао се искрено када је успевао, да пружи могућности сваком да науком оплемени своју душу. Сваки је питомац налазио у личности Његовог Вископреосвештенства доброг Оца и мудрог саветодавца. Тиме је желео да свом народу створи добре и вредне националне раднике, који ће наш национални живот водити бољој и лепшој будућности и предати га будућим покољењима чистог и ничим неукаљаног... Поставио је чврсте темеље верске и националне самосталности јер је српском народу у румунском Банату осигурао самоуправну цркву и народну школу са оспособљеним верским и народним радницима у њима. Полазећи Богу на истину може мирне душе рећи: „што могох, то помогох”²⁹

Закључак

Епископ темишварски и банатски др Георгије (Летић) је једна од централних личности српске духовне и културне сцене Баната и спада у ред најугледнијих архијереја Српске Православне Цркве двадесетог века. Његово поље рада на духовном и националном просвећењу и практичном унапређењу своје духовне пастве је било вишеструко. За време свог 32-годишњег епископског рада дао је велики допринос управо тим идеалима: неуморним служењем, проповедањем, зидањем како материјалне, тако и живе Цркве; старањем о школовању и издржавању свештеничког, монашког и учитељског кадра; основањем и помагањем многих фондова за стипендирање, отварањем школских интерната; давањем благослова за оснивање певачких друштава, хорова, читаоница и земљорадничких задруга. Радом за будућност Цркве, школе и државе.

Својим благим речима и саветима (како усменим, тако и писаним) снажио је (особито у ратним и поратним годинама) хиљаде својих епархиота. Његовим упутствима, саветима и финансијском помоћи подизани су нови и обновљени стари храмови, капеле, школе, домови. Дугогодишњим искуством које је стекао уз свог рођака патријарха Георгија (Бранковића), затим од својих наставника током школовања, стекао је практичност у орга-

²⁹ Росић Ангелина, *Смрт нашег Архијереја Др Георгија Летића епископа темишварског и банатског*, у: ГЦШИДЧ, Темишвар, 1935, 134–135.

низацији рада на многим пољима архипастирског рада у својим Епархијама и дужностима које му је Црква поверавала, што је служило за пример многим. Нарочито су биле тешке године уочи, у време трајања и после Првог светског рата, које је и сам врло тешко подносио, заједно са страдањима и патњама свога народа, распетог између више држава и сила. Био је и нападан, како од стране својих сународника, тако и других по разним новинама, о чему нам је такође оставио трага у свом дневнику.

Из његових списа (особито посланица) најбоље можемо да видимо ко је у ствари био др Георгије (Летић): верни слуга Божији, одан Цркви и државама у којима је живео, богослов свога доба, мислилац и књижевник. Био је ризница многих знања, како богословских, тако и световних, и ширио их је другима. Дневник који је пажљиво водио, скрива у себи његове дубоке етичке и богословске мисли и осећања.

У овом раду смо (макар у сегментима) покушали да прикажемо живот и рад једног у истраживањима неправедно запостављеног српског епископа. Колико је задужио своју Цркву и народ најбоље је говорио његов достојан наследник, администратор темишварске (1980–1996) и банатске епархије (1980–1985), блаженоупокојени епископ шумадијски Сава (Вуковић):

„Православни Банат је дуги низ година живео, а и данас живи, од духовне заоставштине епископа Георгија, који је стигао у сваку парохију, цркву и манастир и који је убрисао многу сиротињску сузу, а Српска православна црква чува и данас светлу успомену на архијереја, који ју је у својим многобројним делима не само задужио већ и прославио.“

Извори и скраћенице

АСПЕТ – Архив Српске православне епархије темишварске– Темишвар
БСПВТ– Билтен Српског православног викаријата у Темишвару
ГЦШИДЧ – Гласник– црквени, школски и друштвени часопис
УСПЦ– Устав Српске православне цркве

Литература

Бугарски и Степанов, 1999, С. Бугарски и Љ.Степанов, *Манастир Бездин*, Темишвар: Савез Срба у Румунији.
Бугарски, 2007, С. Бугарски, *Завичајна књижевност Срба из Румуније 1918–1947*, Темишвар: Савез Срба у Румунији.
Бугарски и Милин, 2016, С. Бугарски и Ж. Милин, *Лексикон Срба књижевника са данашње територије Румуније (1705–2015)*, Темишвар: Савез Срба у Румунији.

- Вуковић, 1996, С. Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд: Евро; Подгорица: Унирекс; Крагујевац: Каленић.
- Вуковић, 1985, С. Вуковић, Др Георгије Летић (поводом педесетогодишњице његовог упокојења), у: *БСПВТ*, бр. 3 (55) – 4 (56), 78–89.
- Гаћеша, 1994, Н. Гаћеша, Прилог проучавању насељавању Срба оптаната из Румуније у Југославију између два светска рата. *Темишварски зборник 1*, 107–118.
- Говор проте Душана Гајића на парасатосу блаженопокојног епископа Георгија Летића у Тем. – Фабричкој цркви дана 4/17 новембра 1935; у: *ГЦШИДЧ*, Темишвар, 1935, 133.
- Дневник–др Георгије (Летић), епископ темишварски (1904–1931) и банатски (1931–1935)*, манастир Гргетег, 2019. *Извештај Карловачке богословије за школску 1897/98 годину*.
- Јашин, 2020а, С. Јашин, *Архијереји темишварске епархије*, Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Јашин, 2020б, С. Јашин, Школовање парохијског свештенства и монаштва Епархије темишварске: историјски пресек, у: тематском зборнику *Култура Републике Србије и Срба у Румунији*, Београд: Институт за међународну политику и привреду, 155–171.
- Качарић, 2013, Н. Качарић и др, *Шематизам Српске православне Епархије банатске*, Вршац: Епархијски управни одбор Српске православне Епархије банатске.
- Костић, 1925, С. Костић, *Шематизам православне Епархије темишварске у Краљевини Румунији за 1924 годину*, Темишвар.
- Рад Епархијске Управе темишварске од 1906–1908. године*, Велика Кикинда, 1909.
- Рад Епархијске Управе темишварске од 1909–1912. године*, Велика Кикинда, 1912.
- Росић Ангелина, *Смрт нашег Архијереја Др Георгија Летића епископа темишварског и банатског*, у: *ГЦШИДЧ*, Темишвар, 1935, 134–135.
- Српска библиографија, Књиге 1868–1944*, том 9, Кпа-Л, ур. Славица Глишић и други, Београд: Народна библиотека СР Србије, 1989. *Српски Сион*, Сремски Карловци, 1904, 507.
- Степанов, 2003, Љ. Степанов, *Милан Николић (1888–1969) Живот и дело*, Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Цисарж, 1970, Б. Цисарж, *Црквено право I (општи део и организација цркве)*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

Ivan (hegumen Justin) Stojanović

SERBIAN ORTHODOX BISHOP OF TIMIȘOARA DR GEORGIJE LETIĆ (1904-1935) AND HIS CULTURAL CONTRIBUTION TO SERBS IN ROMANIA

Summary

Bishop of Timișoara dr Georgije Letić (*1872†1935) was one of the most prominent dignitaries of our Serbian Orthodox Church of his time. He marked his era as a respectable hierarch, man of letters, a good and skilled organizer of church life in the dioceses that have been permanently or temporarily entrusted to him. Bishop dr Georgije Letić led the Diocese of Timișoara for many years, between 1904-1931 as a diocese bishop, and between 1931-1935 as administrator. The change of state administration (Austro-Hungarian Monarchy, Kingdom of Romania - Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes) over Banat (which was later split between Romania and Yugoslavia), as well as the difficult and irregular times during the First World War left heavy marks on the entire territory of the Serbian Orthodox Diocese of Timișoara, as well as consequences on the life of the Serbian Church in Romania. Bishop dr Georgije managed, as a skilled organizer, despite of current conditions, not only to successfully organize the diocesan life, but also to build new foundations for the upcoming generations.

Key words: Bishop dr Georgije Letić, Diocese of Timișoara, Romania, diocesan life, cultura.